

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE İLE BİTMİYEN KAN DAVASI EKSENİNDE ERMENİSTAN'IN DIŞ POLİTİKASI

Nazmi GÜL-Gökçen EKİCİ*

The main determinants that affect Armenian foreign policy in the independence era are the Armenian diasporas and Haidat, the doctrine of national interest, or Armenian Action. Armenia follows this doctrine in her relations with Turkey and Karabakh conflict. For, the aim of the doctrine is reaching a state, which is uniting all of Armenians in a united and independent country. In this article, as a result of the doctrine's main principles, political behaviors in Armenian foreign policy are examined in the context of global powers' interests.

Yüzyıl önce, Kafkasya ve Orta Asya üzerinde, dönemin hegemonik güçleri İngiltere, Fransa, Almanya ve Avrasya'nın en büyük ülkesi Rusya arasında, sert bir nüfuz alanları çatışması yaşanıyordu. Dış politika yazınında, bu çatışmanın adı "Büyük Oyun" dur. Bugün aynı bölgede yaşanan askeri, diplomatik süreçler de, aynı adla anılmaktadır. Bu oyunun ana teması ise Hazar havzası karbonhidrat kaynaklarının nasıl paylaşılacağıdır.

Paylaşım mücadelesi olarak da adlandırılabilir nüfuz savaşı artık Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi sadece siyah ve beyaz değildir. Herkes niyetini açıktan belli etse bile, zaman zaman dolambaçlı yollar yada farklı ülke veya güçler kullanılarak nüfuz mücadelesi yapılmaktadır. Bunun dünyadaki örnek uygulama alanlarından biri de Kafkaslardır. Savaş ise sadece, Kafkaslarda uzun süredir devam eden

* N. Gül; ASAM Kafkasya Araştırmaları Masası, Asistan. G. Ekici; ASAM Kafkasya Araştırmaları Masası, Stajyer.

Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, İlkbahar 2001, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 371-396.

gerginliği "*stabil bir gerginlik*" ya da "*sürekli bir çatışma*" durumuna getirmeyi amaçlayan oyuncuların elindeki bir araçtır. Mevcut durumda, Kafkasya bölgesi ülkeleri global politikaların öznesi değil nesnesi durumundadır. En azından geçen on yıl zarfında bölge dış çıkarların çatışma arenası olmuş, hiçbir biçimde uluslararası alanda farklı bir rolü yürütme özelliğini gösterememiştir. Henüz çözüme kavuşturulamamış üç anlaşmazlık bölgesinde belirlenemeyen sınırlar (Ermenistan-Azerbaycan, Gürcistan-Abhazya, Rusya-Çeçenistan çatışmaları), bölgedeki bütün çıkarları ve bahsedilen oyunun seyrini belirlemektedir.

Bu durum, araştırmanın ilk kısmında Kafkaslar bölgesindeki jeopolitik durumu, uluslararası çıkarları, bölgedeki ülkelerin sorunlarını ve önemli politik gelişmeleri özet olarak değerlendirmeye zorlamaktadır. Bu tür bir değerlendirme Ermenistan'ın, Kafkaslarda bağımsız bir oyuncu olarak izlediği politikaları anlama amacına uygun düşmekte ve yardımcı olmaktadır.

Bugün Kafkasya'daki mevcut karışıklıklar bölge ülkelerinin içsel dinamiklerinin yanında, tamamının uluslararası boyutu bulunmaktadır. Buna ek olarak bölgede, gerek devletleşme, gerekse izlenen politikaların belirlenmesi süreçlerini etkileyen olayların henüz sona ermemiş olduğu göz önüne alındığında, onbir yıllık genç Ermenistan Cumhuriyeti'nin dış politikasının çözümlenmesinin zorluğu ortadadır. Bu durum sağlıklı tespitler ve anlamlı öngörüler yapmamızı sınırlandırsa da, bazı temel ilkeleri ortaya koyup incelememiz mümkün görünmektedir.

Ermenistan'ın dış politikasının analizini yaparken önemle üzerinde durulması gereken konulardan birisi de Ermeni toplumunun gerek Ermenistan toprakları içerisinde gerekse diaspora Ermenilerinde ki etno-psikolojik durum, yani "*Mağduriyet*" psikolojisidir. Ermeni toplumunun ve bunun bir sonucu olarak bağımsız Ermenistan devletinin komşularından duyduğu "*derin ve sürekli korku*" Ermenistan dış politikasının şekillenmesinde çok büyük önem taşımaktadır.

Ermenistan'ın dış politikasını etkileyen diğer unsurlar ise, dünyadaki küresel gelişmeler, Batı demokrasilerinin Rusya politikası, bölgedeki Türk Cumhuriyetlerin yaklaşması ve Rusya-Türkiye ilişkileridir. Ermenistan için önem arz eden diğer etkenler ise, bölgesel ve uluslararası ilişkilerden tecrit, bölgede politik ve ekonomik yayılcılık, askeri cepheleşme tehditleridir.

I. Kafkaslarda Uluslararası Çıkar Çatışmaları

Coğrafi bakımdan bölgeye yakınlığıyla ve tarihsel imparatorluk geleneğiyle Rusya, Kafkaslar'ı hâlâ kendi "*Arka Bahçesi*" gibi görmekte-

dir. Rusya'da 2000 Mart'ında seçilmesinden bu yana başkan Putin ve yönetimi sefeli Yeltsin'e oranla dış politikada çok daha çatışmacı bir pozisyon almıştır. Her ne kadar Vladimir Putin Almanya, İtalya ve İngiltere gibi Batı ülkelerini ziyaret edip G-8 gibi uluslararası toplantılara katılsa da, Rusya başbakanı NATO'nun genişlemesi gibi olayları da açıkça kınamıştır.¹ Geçen yaz Putin'in Çin'i ziyaretinin ardından iki ülke stratejik işbirliği anlaşması imzalamanın eşğine gelmiştir. Pekin ve Moskova'nın ilişkileri geliştirme isteği iki ülkenin dünya olayları üzerindeki ABD egemenliği görüşü karşısında geliştirmek istedikleri stratejileri de şekillendirmiştir. Dış politika terimleriyle Rusya iki alanda rekabete dayalı avantajından yararlanmak istemektedir. İlk olarak Kuzey Kore, Çin, İran, Irak gibi ülkelerle ilişkilerini pekiştirerek başat silah ihracatçısı konumundan kar elde etmeyi ümit etmektedir. Orta Asya ve Güney Kafkasya'daki eski Sovyet Cumhuriyetlerini Moskova'nın siyasi yörüngesine çekme çabaları ise, Rusya'nın bu ülkelerdeki büyük petrol ve doğalgaz kaynaklarının çıkarılması ve taşınmasını kontrol etme isteği ile bağlantılıdır.² Son olarak Rusya, eski Sovyet cumhuriyetlerinin tekrar Moskova'nın stratejik yörüngesine girmelerini sağlayacak çeşitli adımlar atmıştır. Moskova, Güney Kafkasya'da otoritesi altına girmeye isteksiz olması nedeniyle Gürcistan'ı doğalgaz kaynaklarından mahrum bırakmak, Ermenistan ile stratejik işbirliğini pekiştirerek ve bu ülkedeki askeri üslerini güçlendirerek Azerbaycan'ın güvenliğini tehdit etmek gibi askeri taktikleri uygulamaya koymuştur.

Rusya'nın Kafkaslara dönmesi, iktidar boşluğundan yararlanarak geleneksel olarak onun nüfuz bölgesinde yer alan bir alana yerleşebilecek başka güçlerden önce davranıp buraya yerleşme çabasıdır.³ Rusya'yı ürküten bu güçlerin başında Türkiye gelmektedir. Moskova

.....
Rusya'nın
Kafkaslara dönmesi,
iktidar boşluğundan
yararlanarak geleneksel
olarak onun nüfuz
bölgesinde yer alan
bir alana yerleşebilecek
başka güçlerden önce
davranıp buraya
yerleşme çabasıdır.

¹ Ayrıca başkan Putin ziyarette bulunmak suretiyle Sovyetler Birliği'nin K.Kore ve Küba gibi eski müttefikleriyle de ilişkileri yeniden yapılandırma girişimlerinde bulunmuştur. Kremlin yetkilileri de İran ve Irak'ı da daha yakın ilişkiler kurmak amacıyla ziyaret etmişlerdir.

² Dr. Lee Peterson, "Başkan Putin ve İcraatları Rusya'da eskiye dönüş olarak kabul edilebilir mi?", Avrasya Dosyası, Rusya Özel, Kış 2001, Cilt 6, sayı 4, s. 17-19.

³ Stefanos Yerasimos; *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s: 502.

açısından Türkiye'yi tehlikeli kılan, Azeriler ve Kuzey Kafkasya'daki başka halklarla etnik ve dilsel ortaklıklarının bulunmasından çok, ABD'nin onayıyla Kafkasya ve Orta Asya'yı Rus etkisinden çıkarıp Batı'ya bağlamak üzere aracı rolü oynayabilecek bir güç olmasıdır.

Trans-Hazar ve Bakü Ceyhan Petrol boru hatlarının proje ve pazarlıkları belirli bir aşama kaydettiği her defasında şaşırtıcı bir rastlantı sonucu, bölgedeki çatışmaların şiddetlenmesi Rusya'nın bu çatışmalarda önemli bir rol oynadığını düşündürmektedir. Petrolün, doğalgazın dünya piyasalarına çıkarılabileceği tüm güzergahlarda sorunlar çıkarılmıştır ve yaşanmaktadır. Ermenistan stratejik bölgeleri işgal etmiş, Azerbaycan'ın batısını tehdit etmektedir. Gürcistan'da istikrarın ne kadar hassas dengelere dayandığı, Erivan'ın Tiflis'e yönelik emperyalist politikaları da bilinmektedir. Kuzey Kafkasya Çeçenistan eksenli olarak kaynamaya devam etmektedir. Türkiye ve İran'da dahil olmak üzere Ortadoğu ve Körfez bölgesinde ileride meydana gelebilecek gelişmelerde etkinlik kazanabilmek bakımından, Moskova'nın Kafkaslarda siyasi nüfuz ve askeri mevcudiyetini korumaya önem verdiği bir gerçektir. Bölgenin zengin yeraltı kaynaklarının gelişmiş Batılı ülkelere ulaştırılması alanında kesin söz sahibi olabilmesi ve uluslararası ilişkilerde eski ağırlığını yeniden kazanabilmesi için Rusya Federasyonu'nun Kafkasya bölgesinde yeterli askeri varlığını yeniden tesis etmek istemesi açıktır.

Rusya'nın "yakın çevre" politikası Ortadoğu politikasıyla da yakından ilgilidir. Moskova'nın eski Sovyetlerin güneyindeki politikasının en önemli destekçisi İran'dır. İran ve Rusya'nın Batıyı özellikle de ABD'yi bölge dışında tutmak ortak çıkarlarıdır. Hazar denizi petrolünün tek yanlı gelişmesine iki ülkenin verdiği ortak veto bu işbirliğinin sadece bir parçasını oluşturmaktadır.⁴

Öte yandan, Sovyetlerin dağılmasının ardından küresel tek "Süper Güç" olarak addedilen ABD'nin bölgedeki politikası ise şöyle özetlenebilir: Batılı şirketlerin, Kafkaslarda ve Orta Asya'da petrol ve gaz rezervlerine ulaşmasını engelleyen, bölgesel çatışmalara bir çözüm getirmek. Çözümleri oluştururken, petrol ve doğal gaz yolları üzerinde Moskova'nın denetim oluşturmasını engellemek ve bu rezervlerin kullanımını Batılı şirketlere açık tutmak. ABD, Batının enerji güvenliğini sağlamak, bu arada İran'ı petrol yolları dışında tutarak, Orta Asya

⁴ Öyle ki Rusya İran'ı nükleer teknoloji ve silahlar gibi "yüksek öneme sahip" konularda desteklediği sürece, İran eski Sovyet güneyine devrimci ideoloji ihraç düşüncesinin dışında yalnızca ekonomik potansiyelini dikkate alacaktır. Pavillionis, P.; Gragosian, R., *The Great Game- Pipeline Politics in Central Asia*, Harvard International Review, Winter96/97, Vol. 19 Issue 1, p24, 8p,2bw.

lkeleri üzerinde ekonomik, siyasi etkinlik elde etmesini engellemek için alışmaktadı. Bunlara ek olarak 90'lı yıllar sonrasında Rusya'nın hayati çıkarlarına tehdit olarak algıladığı NATO'nun doğuya genişlemesi politikası, Amerikan dış politikasının en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir.

ABD'nin bölge politikası pratikte; Bakü-Novorossisk-Grozni petrol boru hattının işleyişini engellemek, buna karşılık, Bakü-Supsa ve Bakü-Ceyhan hatlarının desteklenmesi ve işletilmesi anlamına gelmektedir. Gürcistan ve Azerbaycan Bakü-Supsa hattının iki ucunu oluşturmaktadır. Bu iki ülkenin, geçiş ülkesi olarak Batı için öneminin yanında, Rusya ile güvenlik anlaşmalarını gclendirmeleri, Rusya açısından yaşamsal öneme sahiptir. Petrol ve doğalgazın dünya pazarlarına ulaştırılması amacıyla Kafkas ülkelerinden geçirilecek boru hatlarının Rusya'yı devre dışı bırakacak olmasının, Moskova'yı kaygılandırđı da keza bilinmektedir.

Avrupa ile zengin yeraltı kaynaklarına sahip olan Orta Asya bölgeleri arasında stratejik önemde bir geçiş noktası olmasına rağmen Kafkasya da, Rusya Federasyonu açısından hayati önem arz eden bölgedeki çatışmalara Batılı devletler aktif taraf ve müdahil devlet olmaktan sakınmışlar ve daha çok çatışmaların şiddetini düşürmek ve mümkünse arabulucu politikalar önermek rolünü üstlenmişlerdir. Bunun en temel sebebi, henüz Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yarattığı ağır travmanın etkisinde olan Rus askeri ve siyasi kadrolarının, yetmiş yıllık birlik süresince grift bir şekilde kurulmuş olan ekonomik, sosyal, kültürel ve askeri ilişkiler bütününü temelden sarsabilecek politikalar izlediği taktirde batılı devletlere çok sert karşılık verebileceği idi. Dolayısıyla Balkanlar'dan farklı olarak Kafkaslara müdahil olmanın getirebileceği bazı avantajlara karşın olası yüksek maliyetlerinin kabul edilemez düzeyde olması gerçeği karşısında Batı lkeleri Rusya ile ilişkilerinde bu bölge itibariyle daha "anlayışlı" olmuşlardır.⁵

ABD ve Rusya arasında yaşanan NATO'nun genişlemesi, Kosova Krizi gibi sorunlara karşın gergin siyasi ortamlardan etkilenmeyen belki de tek alan "Ortak Tehdit Azaltma Programı" olmuştur. ABD'nin bu önceliği sebebiyle Rusya yönetimine fazlaca siyasi baskı yapacak konumda olmaması, diğer taraftan AB lkelerinin hemen yanı başlarındaki Bosna ve Kosova krizlerine çözüm bulmakta dahi aciz kalmaları, Rusya'nın Kafkaslara ve Orta Asya'ya yeniden dönme çabalarının önüne set çekilmesini zorlaştırmıştır.⁶

⁵ Mustafa Kibarğlı; "Rusya'nın Yeni Ulusal Konsepti ve Askeri Doktrini", Avrasya Dosyası, Rusya zel, Kış 2001, Cilt 6, Sayı 4, s.96-106.

⁶ Mustafa Kibarğlı; "Rusya'nın Yeni Ulusal Konsepti..."

İran'ın Basra Körfezi'ndeki stratejik konumu, bir ticari partner olarak önemi ve bu ülkenin Güney Kafkasya, Orta Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetleri ile olan bağları ve çıkarları Moskova'nın İran ile yakından ilgilenmesine sebep olmaktadır. Rusya'nın, İran'ın etki alanında yayılan İslam-i radikalizm konusundaki kaygıları ve İran'ın Rusya'ya alternatif olarak Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarının taşınması ile ilgili teklifleri gibi iki devlet arasında bazı görüş farklılıkları bulunmaktadır. Ancak bununla beraber, Boris Yeltsin yönetimi İran'ı, Rus silahları ve nükleer reaktörleri için önemli bir pazar ve ABD'den bağımlılığın azaltılmasının bir örneği olarak değerlendirmiştir. İki ülkenin ayrıca Türkiye'nin Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki etkinliğini kontrol altına almak, Azerbaycan irredantizmini ve bağımsızlığını kontrol etmek gibi ortak amaçları vardır. Hazar enerji kaynaklarına yönelik uzun vadeli çıkarları farklı olmasına rağmen Moskova ve Tahran kısa vadede Bakü-Ceyhan ve Trans-Hazar boru hattını engelleme konusunda uyumlu faaliyetler göstermektedirler. Bunun yanı sıra İran, ABD'nin tecrit politikasına karşı Rusya'nın diplomatik yardımına ihtiyaç duymaktadır.⁷

Hala teknik olarak savaşta olan küçük, yoksul ve karayla çevrili bir ülke olan Ermenistan ise, Kafkasya'da, küresel ve bölgesel güçlerin çatışma zemini üzerinde kendi menfaatlerini zaman zaman ABD ve AB, zaman zaman da Rusya ve İran ile uzlaştırabilme yeteneğini gösterebilen politikalar izlemektedir. "*Düşmanlıklardan medet umma politikası*" olarak da adlandırılabilir olan bu politika uluslararası çıkar çatışmalarının bölgede birbirini dengelemesini sağlamaya yöneliktir. Ermenistan, Güney Kafkasya üzerinde kendi dış politika hedefleri doğrultusunda bazen Batı güçleri karşısında Rusya ve İran'ın etkinlik koyabilmelerini sağlamakta bazen de tam tersi bir strateji izlemektedir. Bölge ülkeleri olan Gürcistan ve Azerbaycan'a karşı saldırgan/işgalci politikalar izleyen Ermenistan öte yandan bölge ile sınırdaş İran ile taktik bir ittifak içinde Azerbaycan'a karşı dayanışma içinde iken, Türkiye'ye karşı da her platformda saldırgan bir tavır sergilemektedir.

1. Ermenistan'ın Dış politikasında Etno-Psikolojik durum

Bağımsızlık sonrasında Ermenistan'ın dış politikasını şekillendiren ana etkenler Ermenistan'ın dışındaki etkin Ermeni diaspora güçleri ve Ermeni etnik bilincinde, diaspora koşullarında oluşturulan, tarihsel

⁷ Robert O. Freedman, "1990'larda Rusya-İran İlişkileri", Avrasya Dosyası, Rusya Özel, Kış 2001, Cilt6, sayı: 4, s.356-374.

etkenlere dayanan ulusal çıkarlar doktrini "*Haydat*" ya da "*Ermenilerin Davası*"dır. Bugün dış politika gündeminin ana maddelerini oluşturan Karabağ problemi ve Türkiye ile ilişkilerinin gelişiminde bu doktrinin temel ilkelerine uygun politik davranışlar sergilemektedir. Çünkü bu doktrinin hedefi, tarihte Ermenilerin yaşadığı bütün toprakları birleştiren *birleşik, bağımsız ve özgür* bir ülkedir.

Sözü edilen Haydat doktrini, Ermenilerin genelinin bugün de içinde bulunduğu etno-psikolojik travma halinin bir ürünüdür. Doktrininin teorik esasını, bölgesel yayılmacılığı ulusal güvenlikleri için başlıca tehdit olarak kabul eden Ermeni tarihsel-politik "komşulardan duyulan korku" geleneği oluşturmaktadır.⁸ Bunun nedeni ise Ermenilerin tarih boyunca ulusal devletlerinin bulunmaması ve bulunduğu zaman da yayılmacı politika güden diğer devletlerin egemenliği altında kalarak, işlevsiz halde kalmasıdır.⁹

Doktrinin mantığına göre, Ermenilerin yurtları tarih boyunca emperyalist büyük güçler tarafından işgal edilmiştir. Bu toprakları geri istemeleri ve almaları onların en doğal haklarının kendilerine iade edilmesi yani adaletin yerini bulması olacaktır. İşgal edilen yeni topraklara (Dağlık Karabağ ve Azerbaycan'ın bir bölümü) "*kaybedilmiş ülkenin geriye alınması*" şeklinde bakılmaktadır. Ermeni terör eylemleri ise, tarihte ("*zalim Türkler*" tarafından) uğradıkları haksızlıklar karşısında çaresizlikten başvurdukları faaliyetler olarak yorumlanmakta ve siyasi çıkarlarıyla uyduğundan bir çok ülke tarafından bu yaklaşımları kabul görmektedir.

Bu travma halini Prof. Vamık Volkan "*Dost ve Düşman Edinme İhtiyacı*" adlı kitabında geliştirdiği yöntemle şöyle açıklamaktadır: "Grupların kimliğinde, geçmişte kazandıkları başarılar ve karşılaştıkları facialar büyük rol oynamaktadır." Prof. Dr. Volkan bunlara "seçilmiş" travmalar ve zaferler demektedir. Seçilmiş olmaları tarihi gerçeklerinden uzaklaştırılıp, bir tür mitoloji haline dönüştürüldüklerini göstermektedir. Bunlar sürekli anılmakta ve böylece kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır.¹⁰ Travma içindeki Ermeniler kendilerini kurban edilmiş hissetmektedirler. Yani kendileri masum ve iyi, düşman Türkler ise insanlık dışı olacak kadar kötüdürler. Dolayısıyla iyi kurban Ermeniler, kötü düşman(Türkler) tarafından travma oluşturan olaya insafsızca

⁸ Manvel Sarkisyan, *Ermenistan'ın Dış Politikası*, Ermenistan Ulusal ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi Yayını, Erivan 1998.

⁹ Nazmi Gül; 21. *Yüzyılın Başlangıcında Haydat (Ermenilerin Davası)*, *Stratejik Analiz*, Sayı 2, s.25-28.

¹⁰ Vamık Volkan, *Center for Development Research (ZEF Bonn): Facing Ethnic Conflicts*, 14-16 December 2000. www.zef.de/download/ethnic_conflict/volkan.pdf

uğrattıklarına inanmaktadırlar. Ermeni kimliğinin tanımı "*iyinin kötü tarafından mahvedilmesi*" denklemine oturtulmaktadır. Bu tanımın aksini ispat etmek kimliklerini yıkacağından, tarihi gerçeklere ilişkin bilgiler zihni bir sansürden geçirilip reddedilmekte veya görmezlikten gelinmektedir.¹¹ İşin en kötü tarafı son yüzyıl boyunca Ermenilerin bu anlayış içinde eğitilmesi, yani "*kaybedilmiş topraklar*", "*dış saldırıların kurbanı*" oldukları söylemlerine kendilerini inandırmaları ve bunların su götürmez gerçekler olduğunun yeni nesillere aşılmasıdır. Durum, Ermenilerin geçmişe saplantı derecesinde bağlanmış olduklarını göstermektedir.

Haydat'ın kesin değişmez ebedi ulusal amaçlar olarak benimsenen üç temel amacı vardır. Bu amaçlar;

- 1) Tarihi Ermeni topraklarının geri alınması ve Birleşik Ermenistan ulusal devletinin kurulması;
- 2) Dünyanın çeşitli bölgelerine dağılmış Ermeni ulusunun söz konusu topraklara geri dönmesini sağlamak ve;
- 3) Sosyal devletin kurulmasıdır.

Söz konusu doktrin Ermeni lobisinin tamamına yakın politik güçlerinin yanı sıra, Ermenistan'daki çok sayıda parti ve hareket tarafından şu veya bu biçimde benimsenmiştir. Partiler doktrin amaçları konusunda değil, bu amaçlara ulaşmada izlenecek yöntemler ve zamanlama konusunda tartışmaya düşmektedirler. Bu doktrin temel özelliği yukarıda açıklanan hedeflere varabilmek için devrimcilik ilkesini ve silahlı mücadelenin gerekliliğini kabul etmesidir.¹² Ermeni strate-

¹¹ Güz Aktan, "Ermeni olayları ve kimlik sorunu", *Radikal*, 04.10.2000. <http://www.radikal.com.tr/2000/10/04/yazarlar/gunakt.shtml>

¹² Manvel Sarkisyan, Ermenistan'ın Dış Politikası, *Ermenistan Ulusal Ve Uluslararası Araştırmalar...*

.....
Ermenistan
politikacılarının
Ermeni ulusal çıkarlarının
dayanağını oluşturan
doktrinin ilkelerinin
dışına çıkmaları
çok zordur.

jistlere göre, bu hedefler her zaman Ermenistan'ın dış politikasında öncelikli olmamalıdır. Hedeflere varabilmek için; zamanın ve şartların olgunlaşmasının yanı sıra bunlara bağlı olarak aşama aşama, zamana yayılarak uygulamaya konması gerektiğini düşünmektedirler.

Halihazırda Ermenistan siyasi yaşamında son derece etkin bir ideoloji olan Haydat'ın gücünü anlayabilmek ve gelecekteki gelişmeleri tahmin edebilmek açısından Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan'ın 1998 Şubat'ındaki istifasını iyi incelememiz gerekmektedir. Gerard J. Libaridyan, "Ermenilerin Devletleşme Sınavı" adlı kitabında bağımsızlık sonrası Ermeni siyasi düşünce hayatında, Karabağ ve Türkiye ile ilişkiler konusunda Ermeni yöneticilerin izlediği tutumlara göre onları "pragmatik düşünenler ve Büyük Ermenistan hayalleri kuranlar" olarak iki gruba ayırmaktadır. Pragmatik düşünürler; Ermenistan'ı "normal" bir devlet haline getirmeye yönelik bir politikayla, ülkenin ve halkın karşılaştığı sorunları (bu sorunlara ülkenin bütün komşularıyla ilişkilerinin normalleştirilmesi dahildir) çözmek isteyenlerdir. "Büyük devlet hayalleri" kuran ve ideolojik bakış açıları taşıyan ikinci grup ise, bugünkü Ermenistan'ı yalnızca daha büyük hedeflere ulaşmak için bir araç olarak görenlerdir.¹³ Ermenistan'ın politikalarını belirleyen bu iki grup arasındaki mücadele Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'ın Şubat 1998'de ki istifasıyla onun önderliğindeki birinci grubun -pragmatik düşünürlerin- iktidarı kaybetmesi, gerekli gördüklerinde silaha sarılmaktan kaçınmayan, Cumhurbaşkanı Koçaryan liderliğindeki ideolojik düşünürler ekibinin zaferi ve iktidarı ele almasıyla sonuçlanmıştır. Ter-Petrosyan istifa etmek zorunda bırakılmıştır. Çünkü Karabağ'ın bağımsızlığının tanınmasını ve işgal edilmiş Azerbaycan topraklarının ilhak edilmesini garanti altına almayan bir belgeyi AGİK'te yapılan Karabağ sorununun çözümüne yönelik görüşmelere temel olarak kabul etmiştir. Bu ise Petrosyan'ın Haydat'ın ilkelerinden uzaklaştığı şeklinde yorumlanmıştır. L. Ter Petrosyan'ın politik kaderi Erivan'daki siyasi liderlerin her biri için ibret dersi olmuştur. Ermenistan politikacılarının Ermeni ulusal çıkarlarının dayanağını oluşturan doktrinin ilkelerinin dışına çıkmaları çok zordur. Koçaryan'ın iktidara geldikten sonra ki ilk faaliyeti, Ter Petrosyan'ın bir terörist grubu koruduğu ve üyeleri yöneticileri, kadroları yurt dışında olduğu

¹³ Gerard J. Libaridyan, *Ermenilerin Devletleşme Sınavı-Bağımsızlıktan Bugüne Ermeni siyasi Düşünüşü*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 12.

gerekçesiyle kapattığı Taşnaksutyun partisini yeniden açmak olmuştur.¹⁴ Aslında bu hareketi Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan'ın izleyeceği dış politikanın ilk sinyalleridir. Koçaryan göreve başladıktan çok kısa bir süre -üç gün- sonra Taşnak Lideri Vahan Hovannisian'la görüşmüş bu görüşme sonunda Hovannisyan Taşnakların sonuna kadar Koçaryan'ı desteklediğini" bildirmiştir.¹⁵

Petrosyan döneminden sonra Ermenistan'ın dış politikasının Koçaryan yönetimiyle birlikte Haydat ideolojisinin yörüngesine oturmuş olduğu sözü edilen doktrinin Ermenistan'ın dış politikasını tamamiyle şekillendirdiği iddia edilebileceği gibi, iç dinamiklerini bir anda değiştirebilecek gücünün olduğu da Ermenistan politik yaşamında tecrübeyle sabitlenmiştir. AĞIT zirvesinde Azerbaycan'la masaya oturmaya hazırlanan Başbakan Vazgen Sarkisyan ile Meclis Başkanı Karen Demirciyan'ın da aralarında olduğu sekiz milletvekilinin öldürülmesiyle sonuçlanan 27 Ekim 1999 parlamento baskını hakkındaki gerçekler halen tam olarak gün ışığına çıkmış değildir. Katliamı gerçekleştiren şahsın eski bir Taşnak üyesi olması düşündürücüdür. Olay Koçaryan'ın iktidarını pekiştirmesini ve siyasi alanda alternatifsiz kalmasını sağlamıştır. Yargılama sürecinin halen devam ettiği olayın sonucunda bilinen tek şey bu ülkede iç siyasi durumun ansızın dramatik biçimde değişebileceğidir.

Günümüzde bu ideolojinin Ermeni milli bilincindeki hakimiyetinin en açık göstergeleri; Dağlık Karabağ sorunun çözümünde, diasporası ile birlikte Ermenistan halkının ve devletinin takındığı uzlaşmaz tavır, Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan'ın "Ermeni soykırımının uluslararası düzeyde tanınması, dünyanın dört bir yanında ki Ermenilerin bu yöndeki beklentileri doğrultusunda ülkemizin dış politika gündeminin öncelikli maddesi olarak kalmaya devam etmektedir"¹⁶ açıklaması, Ermenistan'ın açıkça Türkiye'den toprak talebi olmadığını ilan etmemesi Türkiye ve Gürcistan ile ortak sınır anlaşmasını halen imzalamamış olmasıdır.¹⁷

III. Ermenistan'ın Dış İlişkilerinin Analizi

Sovyetler Birliğinin 1991'de dağılmasının ardından, Ermenistan Cumhuriyeti ilk defa bağımsız bir dış politika belirleme şansını

¹⁴ Nazmi Gül, Azerbaycan Vatandaşlığından, Ermenistan Devlet Başkanlığına: Robert Koçaryan, *Stratejik Analiz*, Sayı:11 Mart 2000.

¹⁵ Emil Danielyan, Change of Leadership Without Political Reform; Country Files: *Armenia:Annual Report 1998*

¹⁶ *Armenpress* Haber Ajansı, Erivan, 24 Nisan 2001.

¹⁷ Sınır anlaşmazlığının çözümü konusunda iki ülke yetkilileri arasında görüşmeler halen sürmektedir. *Prime-News*, Tiflis, 22 May 2001. *PanARMENIAN News*, Mediamax, Erivan, 12.01.2001.

yakalamıştır. Şurası bir gerçek ki Ermenistan bağımsızlığının ilk gününden başlayarak Karabağ probleminin yarattığı güvenlik problemleri ile yüz yüze kalmıştır ve bu da Ermenistan'ın dış politikasına bütün komşu ülkelerle, dünya devletleri ile bu devletlerin yeni jeopolitik ve jeo-ekonomik ortamda ki rolleriyle beraber Ermenistan'ın temel stratejik çıkarları göz önünde tutularak ilişkiler kurma zorunluluğunu yüklemiştir.¹⁸ Ermenistan'ın Haydat doktrini etrafında algıladığı stratejik çıkarlarını göz önünde tutarak sergilediği politik davranışları, diğer Güney Kafkasya ülkeleri Gürcistan ve Azerbaycan'dan önemli farklılıklar göstermektedir. Azerbaycan ve Gürcistan bağımsızlıklarından sonra hızla Sovyet etki alanından uzaklaşıp demokratik yapılar oluşturma yolunda önemli aşama kaydederken, Ermenistan dış politikası milli ideolojileri Haydat'ın da etkisi ile komşularından asılsız toprak talepleri temelinde gelişmiştir. Kafkaslarda rahatsızlık doğuran, komşulara sorun yaratan ve Ermeni bilincinde gerçeklik ve hak-adalet anlamını taşıyan bu iddialar "*Büyük Ermenistan*" ülküsünden ve bu ülkünün coğrafi sınırlarından kaynaklanmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak Ermenistan işbirliği arayışlarını bu denge üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Bağımsızlık sonrası sancılı bir dönüşüm süreci geçiren Ermenistan'ın bugüne kadar dış politikasını genel hatlarıyla iki konunun şekillendirdiğini söylemek mümkün görünmektedir. Bunlardan birincisi uluslararası toplumun 1915'de yaşandığı iddia edilen soykırımı tanıması ikincisi ise hala sıcaklığını koruyan Dağlık Karabağ konusudur. Cumhurbaşkanı Koçaryan, Petrosyan'ın aksine sözde soykırım iddialarını yeniden Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin gündemine taşımıştır. Bu dönemden sonra içerde diasporadan transfer edilen siyasi partilerle yaşanan çatışmalar sona ererken dış politikada diasporanın gücü ile birleşik bir politika izlenmeye başlanmıştır. Bu durum aynı zamanda diaspora ve anavatan Ermenileri arasında birlik ve entegrasyonun sağlanması sürecini hızlandıran bir faktör olmuştur.

Koçaryan, Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından diasporanın etkin desteğiyle beraber uluslararası ilişkiler sürecinde Ermenistan dış politikasının temeli haline gelecek olan "dış güçlerin frenlenmesi (denge-lenmesi)" doktrini uygulamaya koymuştur. Bu doktrinin genel özelliklerinin gereği olarak Ermenistan Kafkasya konjoktüründe şu politikaları hayata geçirmeye çalışmakta veya uygulamaktadır:

- Ermenistan'ın kendi zayıf jeopolitik konumunu, konumu daha güçlü olan komşularına karşı iddialar öne sürerek kuvvetlendir-

¹⁸ Manvel Sargsian, Alexander Grigorian, Gayane Novikova; Armenia's National Policy; *The Armenian Center for National and International Studies*. <http://acnis.am/articles.htm>

mek ve böylece açığını kapatmaya çalışmaktadır.¹⁹ Ermenistan günümüzde Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'a yönelik olarak asılsız "kaybedilmiş-işgal edilmiş" topraklar iddiasını gündemde tutmaya devam etmektedir.

- Ermenistan kendini keşif ve uluslararası sistemle entegrasyon politikalarını bir arada yürütmektedir. Buna göre Batı ile entegrasyon koşulları, Ermeni ulusal çıkarları bakımından değerlendirilip, küreselleşme sürecini, Erivan'ın kendini tecrid politikasına uygun gelmedikçe kabul etmemektedir.²⁰
- Ermenistan, Rusya ve Türkiye'nin bütünlükle Batının Kafkaslardaki çıkarlarını dengelemekte politik ve ekonomik entegrasyonun önünü kesmeye çalışmaktadır.
- Mevcut durumda Rusya'nın bölgede zayıflamasından rahatsızlık duyan Ermenistan Çin'in Kafkaslara girmesini kolaylaştırıcı politika izlemektedir.
- Gürcistan'ın iç politikasındaki istikrarını etkileyerek, enerji kaynaklarının batıya ulaşım yollarının güvenliğini tehdit etmektedir.
- Kuzey-Güney (Rusya-İran) ulaşım koridorunu sağlamayı amaçlamaktadır.

Ermeni analistlere göre Kafkaslarda sadece Ermenistan bölgenin Batı ile entegrasyonunun zararlarını görmekte ve buna karşı çıkmaktadır.²¹ Bu düşünce çerçevesinde Gürcistan ve Azerbaycan'ın Batı ile entegrasyonundan korkan Ermenistan, Rusya ve İran başta olmak üzere diğer bölgesel güçlerinde Kafkaslarda bulunmasına çaba göstermektedir. Çünkü bu strateji bölgesel ve küresel dengelere oynatabilmeyi gerektirmektedir.

¹⁹ Bölgedeki ülkelerden Azerbaycan'ın petrolü ona stratejik önem kazandırmaktadır. Gürcistan'ı önemli kılan, bölgenin denize açılan yolları üzerinde bulunması ve bölgede büyük bir toprak parçasını kaplamasıdır. Ama Ermenistan'ın ne denizi, ne toprağı, ne de petrolü vardır. Tüm bu dezavantajlarına rağmen nedir onu önemli kılan? Bunun tek cevabı vardır; Ermenistan'ın "komşularını baskı altında tutarak bölgeyi istikrarsızlaştırabilme" gücü.

²⁰ Oysa günümüzde başta ABD ve AB olmak üzere Batı, tüm bölge ülkeleri ve halkları için birer cazibe merkezi haline gelmiştir. Ekonomik hayat tarzı, politik yönetim (demokratikleşme) vd. topluları hızla bu cazibe merkezlerine çekmektedir. Ne Rusya, ne de diğer Orta Asya ve Kafkas ülkeleri artık eskisi gibi olacaktır. Prof. Dr. Cemil Kıvanç, *21. yüzyılda Türkiye'nin ekonomik ve politik ilişkilerinde Avrasya*, Dünya Gazetesi, 21 Temmuz 2000.

²¹ Örneğin Erivan Devlet Üniversitesi Siyaset Bilimcisi Levon Kazarjan Batı'nın bölgede ki politikasından endişe duyduğunu, herkesin ABD'nin yolunu izlediğini ancak Birleşik Devletlerin politikalarının Kafkasya'yı bütünlendirmekten uzak olduğunu vurgulamaktadır. Rick Swinson, *Caucasus Regional Security for the 21st century*, Tbilisi, Georgia, March 13-14-1999; <http://geolinks.virtualave.net/caucasus/sia.htm>

Ermenistan dış politikası bu frenleme stratejisi çerçevesinde kendi stratejik çıkarlarını elde etmek üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. Özellikle 1999 yılında Erivan'ın dış politikasında, Batı ve Rusya ile ilişkilerini bir dengeye oturtma çabalarının yoğunlaştığı görünmektedir. Öyle ki dış politika karar vericileri ülkenin ekonomik ve güvenliğinin bütün bölgesel güçler ve uluslararası organizasyonlarla işbirliği çerçevesinde garanti altında tutulabileceği üzerinde durmuşlardır. Bu dönemde Ermenistan'ın BM ve diğer uluslararası organizasyonlara katılım isteği dikkate değer ölçüde artmıştır.²² Ermenistan 1999'da Rusya ile askeri ve ekonomik işbirliğini arttırırken diğer taraftan ABD hükümetinden yüklü yardım almayı da sürdürmüştür.²³

Ermenistan Türkiye ile sürtüşmesi nedeniyle İran ve Rusya etkisine daha bağımlı kalmayı tercih etmektedir. Bunun sonucu olarak Ermenistan "*Barış İçin Ortaklık*" döneminde NATO'ya katılma niyetini ortaya koymamış, Yugoslavya krizinde ise müttefikleri Rusya'ya rağmen tarafsız tutum göstermiştir. Bunların yanında Ermenistan, eski SSCB içinde yer alan Türk halklar ile Müslüman halklar üzerinde Ankara'nın etkisini engellemek isterken, Güney Kafkasya'daki Rus ve İran etkisinin de bayraktarlığını yapmaya devam etmektedir.

Yine aynı doğrultuda gelişen dış politikaya göre bölgedeki bazı gelişmeler Ermenistan'ın doğrudan ve açık tepkisiyle karşılaşmaktadır. Öyle ki, Gürcistan'daki kapatılan askeri üslerin malzemelerinin de Ermenistan'a aktarılmasıyla birlikte kendisi Kafkaslarda Rusya'nın askeri silah ve malzeme deposu özelliği taşıyan bir ülke olmasına rağmen,²⁴ Gürcistan ve Türkiye arasında gerek ekonomik gerek askeri alanda artan yakınlaşma Ermenistan'ı son derece rahatsız etmektedir. Bunun son ve en taze örneği olarak Gürcistan'da Türkiye'nin kullanımına açılan Marneuli hava alanını²⁵ Ermenistan Dışişleri Bakanı

²² Robert Krikorian, *Armenia Under Fire*; Armenian News Network/Groong; August 2000; <http://xecutrix.usc.edu/news/msg19973.html>

²³ Bundan daha yakın bir tarihe rastlayan NATO savaş uçaklarının Sırbistan'ı bombalaması sırasında, Rusya Batı ile ilişkilerini kesme tehdidinde bulunurken, Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan, Gürcistan Devlet Başkanı Shevardnadze ve Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev ile Washington'da NATO'nun 50. kuruluş yıldönümü kutlamalarına katılmıştır. *Armenia seeks to accommodate Russian, U.S. interests in South Caucasus*, PanArmenian News, 28 November 2000, <http://news.panarmenian.net/eng>

²⁴ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bak; Hasan Kanbolat, *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya'daki Askeri Varlığı ve Gürcistan Boyutu*, Stratejik Analiz, Cilt:1, sayı:3, Temmuz 2000, s: 42-47.

²⁵ Azerbaycan'ın topraklarında bir Türk ya da NATO üssü kurulmasını düşündüğü bir dönemde Gürcistan'ın kapılarını Türk savaş uçaklarına açması, bölgedeki dengeleri değiştirebilecek önemli bir gelişme niteliği taşımaktadır. Tiflis yakınlarındaki Marneuli Hava Üssü'nün modernize edilmesi masraflarını Türkiye üstlenmiştir. Akabinde, söz konusu üs, 5 yılına Türkiye'ye kiralanmıştır. Marneuli Ermenistan'ı kontrol altında tutabilecek bir konumda bulunmaktadır. Cenk Başlamış, *Milliyet*, 29 Mart 2001.

.....
**Türkiye,
 Sovyetler Birliği'nin
 dağılması ile
 bağımsızlığını kazanan
 Ermenistan'ı
 16 Aralık 1991'de
 hiçbir ön koşul ileri
 sürmeden tanımış ve
 ardından ekonomik
 güçlük içindeki
 Ermenistan'a insani
 yardımda bulunmuştur.**

Vardan Oskanyan, Gürcistan'ın Türkiye'ye olan bağımlılığının her geçen gün arttığı şeklinde değerlendirmiş ve "Türkiye ve Gürcistan arasındaki askeri işbirliğini, bölgedeki güç dengesi açısından son derece endişe verici" bulmuştur.²⁶

Diğer yandan, Güney Kafkas ülkeleri arasında BDT Ortak Savunma Anlaşması'na imza koyan tek ülke Ermenistan'dır. Azerbaycan ve Gürcistan 2000 Mayıs'ında Minsk'te yapılan ikinci Ortak savunma anlaşmasına imza koymaktan kaçınmışlardır. Rusya Federasyonu'nun NATO'nun doğuya doğru genişlemesine karşılık bir tehdit unsuru olarak ortaya koyduğu BDT'nin karşıt askeri ittifaka dönüştürülmesi stratejisi Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Özbekistan ekseninde kesintiye uğramaktadır. Bu dört ülke BDT Ortak Güvenlik Sistemi'nin dışında kalarak, Moskova'nın ortak ordu kurma girişimlerini mantıklı bulmazken²⁷, Ermenistan'ın Güney Kafkas devletleri arasında tek başına bu anlaşmaya imza koyması, komşularıyla arasındaki pürüzlere bir yenisini eklerken, bölge barış ve istikrarını olumsuz etkileyen yeni bir faktör oluşmuştur.²⁸ Buna karşılık Bakü'nün NATO Askeri üslerinin Azerbaycan toprakları üzerinde konuşlandırılmasını istemesi bölgesel ve global güçler tarafından farklı tepkilerle karşılanmıştır. Azerbaycan'ın, Ermenistan'a askeri teçhizat sağlamayı durdurmasını istediği Rusya ve Çin bu teklife çok büyük tepki göstermişlerdir.²⁹

Ermeni analistler, Ermenistan-İran ilişkileri açısından, İran'ı genel olarak batı entegrasyon sürecine karşı tek başına durabilecek güç olarak yetersiz bulmakta, Tahran'ı ancak Rusya ve Çin'e destek verecek jeopolitik oyuncu ve Türkiye'nin Kafkaslardaki ekonomik ve kültürel yayılmacılığına siper olabilecek ülke gibi değerlendirmektedir.

²⁶ Armenian Foreign Minister Vardan Oskanyan's exclusive interview to Mediamax agency, PanArmenian Network... Online News; <http://news.panarmenian.net/>

²⁷ Sinan Oğan; Kamil Ağacan, "Güney Kafkasya'da Yeniden Başlayan ya da Bitmeyen Soğuk Savaş", Stratejik Analiz, Cilt 2, Sayı 13, Mayıs 2001, s. 30.

²⁸ Naira Mamikonyan, "Hayastane Npastume Bajanarar Gzeri Aracasmene", Aravot, 1 June 2001, Erivan. http://www.aravot.am/2001/aravot_arm/June/1/p01.htm

²⁹ Manvel Sargsian, Alexander Grigorian, Gayane Novikova, Armenia's National Policy...

Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkiler

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Ermenistan'ı 16 Aralık 1991'de hiçbir ön koşul ileri sürmeden tanımış ve ardından ekonomik güçlük içindeki Ermenistan'a insani yardımda bulunmuştur. Eylül 1991'de Türkiye, incelemelerde bulunmak üzere Orta Asya ve Kafkasya'ya heyetler yollarken Erivan'ı da dışlamamıştır. Bu dönemde Türk Kamuoyunun 1988'de başlayan Karabağ sorunu nedeniyle olumsuz yaklaşımına rağmen, Türk dışişleri Ermenistan'ın bağımsızlığının tanınması ve desteklenmesi gerektiği düşüncesindeydi. Bu çerçevede, Karadeniz'e kıyısı olmamasına rağmen Ermenistan, Türkiye tarafından 25 Haziran 1992'de kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne kurucu üye olarak davet edilmiştir.

Aslında Ermenistan'ın bağımsızlığını ilanından sonra Türkiye Ermenistan ilişkilerini iki döneme ayırmak mümkündür. Bu birbirinden farklı iki dönemde Türkiye-Ermenistan ilişkileri farklı bir takım özellikler göstermiştir. Bu dönemler daha önce değinildiği gibi Ermenistan'ın iç politik hayatına dolayısı ile dış politikasına yön veren iki anlayış iki parti olarak da izah edilebilir. Ermenistan Milli Hareketi (ANM) ve Ermenistan Devrimci Federasyonu (Taşnaksutyun). Bağımsızlığın ilanının ardından Ermenistan Milli Hareketi ve onun lideri Levon Ter-Petrosyan Türkiye ile ilişkilerini her iki ülkenin de birbirlerine ihtiyaç duyduğu fikri üzerine geliştirmeye çalışmıştır. Petrosyan'a göre, *"Ermeniler tarihsel düşmanlıklarını unutup Türklerle ilişkilerini normalleştirmedikleri sürece Ermenistan'ın Rusya'dan tam bağımsızlığını elde etmesi mümkün olmayacaktır."* Çünkü realpolitik bunu gerekli kılıyordu.³⁰ Bu fikir üzerinde en büyük baskı, Osmanlı İmparatorluğunun 1915'de Ermenilere karşı uyguladığı iddia edilen sözde soykırımı Türkiye'ye kabul ettirme çabalarının halklar üzerindeki büyük etkisi olmuştur. Ter Petrosyan Türkiye ve Ermenistan'ın ilişkileri ekonomik alanda geliştirilirse, Ermenistan Türkiye'yi Avrupa'ya açılma anlamında bir köprü olarak, Türkiye de Ermenistan'ı Orta Asya'ya açılma anlamında bir köprü olarak görebilmeyi başarır ve bunun doğal sonucu olarak iki ülke arasındaki ticaret hacmi gelişirse geçmişin kötü izlerinin üstesinden gelmenin çok daha kolay olacağına inanmıştır.³¹ Bu çerçevede sözde soykırım iddialarını gündeme getirmemek sureti ile Türkiye'yi, bağımsızlığına yeni kavuşmuş ve sancılı bir dönüşüm süreci yaşayan Ermenistan'ın Batıya gerek siyasi gerekse ekonomik alanlarda entegras-

³⁰ *International Herald Tribune*, 25 Mayıs 1991.

³¹ Joseph R. Masih and Robert O. Krikorian, *Armenia at the Crossroads, OPA, Harwood Academic Publishers, Amsterdam 1999*, pp, 99.

yonu için bir basamak olarak görme eğilimi hakimdi. Bu dış politika anlayışı içerisinde iki ülke arasında bir takım temaslar gerçekleşmiş, Erivan'ın bu yaklaşımına cevaben Türkiye, ekonomik sorunlarla yüz yüze kalan Ermenistan'a insani yardımın ulaştırılabilmesi için topraklarını açmış, kendisi insani yardımda bulunmuştur.³² Fakat iki ülke ilişkileri gerek iki ülkenin iç faktörlerinin³³ etkisi gerekse Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı uyguladığı işgal politikalarının şiddetlenmesi nedeniyle kopuşa sürüklenmekten kurtulamamıştır.

Ter Petrosyan hükümetinin Türkiye ile ilişki kurulması gerektiği düşüncesi hem Ermenistan toplumundan hem de diasporadan da büyük tepki ve eleştiri almıştır. Özellikle "*Büyük Ermenistan*" hayalinin en güçlü savunucusu Taşnakların ağır baskısı Petrosyan'ın istifasına giden süreci hızlandırmıştır.³⁴ Bu tepkiler Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırganlığı arttıkça aynı oranda ekonomik sıkıntı içinde olan halktan bile taraftar bulmaya başlamıştır. Türkiye'de ise kamuoyunun yoğun baskısı sonucunda, Ermenistan'ın işgal edilmiş Azerbaycan topraklarından çekilinceye kadar sınırını kapattığını ve bu gerçekleşmediği takdirde hiçbir şekilde diplomatik ilişki kurulmayacağı açıklanmıştır.³⁵

Bu duruma yeni bir açılım getirmeye çalışan Erivan yönetimi, Türkiye ile ilişkilerinin Dağlık Karabağ sorunundan ve Ermeni-Azeri ilişkilerinin doğurduğu diğer sonuçlardan ayrı ele alınması gerektiği tezini ortaya koymuştur. Öyle ki Ermenistan Devlet Başkanı Ter Petrosyan'ın başdanışmanı Jirair Libaridian 1996'da Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında Yunanistan ve Türkiye'nin Kıbrıs sorununa rağmen ekonomik, diplomatik hatta turistik ilişkide bulunabildiklerini ve Dağlık Karabağ sorununun da iki ülke ilişkilerini etkilememesi gerektiği şeklindeki çabaları sonuçsuz kalmıştır.³⁶

³² Yine aynı dönemde Türk-Ermeni işadamları derneği kuruldu aynı zamanda Erivan Devlet Üniversitesi Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversiteleri ile işbirliği anlaşmaları imzalandı. Igor Torbakov; Turkish-Armenian Relations Become Strained Again; *Eurasia Organization*, 10/16/2000

³³ Ter petrosyan'ın Türkiye'ye karşı yürüttüğü dış politikanın bir sonucu olarak Türkiye ve Ermenistan arasındaki çıkar ilişkisi derece derece gelişmeye başladı. Bu sayede diplomatik ilişkilerde kurulmaktaydı. Bu dönemde özellikle Türkiye'de iç dinamikler değişme eğilimi göstermeye başladı. Özellikle 1992'de Azeri savunmasının kırılmasından sonra Türkiye içerisinde kardeş Azerbaycan'a destek istekleri karşı konulmaz bir biçimde arttı. Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı yürüttüğü işgal arttıkça Türkiye içerisinde ki baskılarda arttı. Belkide bu şekilde Türkiye ile ilişkilerin Dağlık Karabağ- konusundan ayrı ele alınamayacağı kanıtlandı. Joseph R. Masih and Robert O. Krikorian, *Armenia at the Crossroads, OPA....*, pp.99.

³⁴ Bu gelişmeler sonucunda Ter Petrosyan bir terörist grubu koruduğu ve üyeleri yönetim kurulu,yöneticileri yurtdışında olan partileri yasaklayan kanun un çiğnendiği gerekçesiyle Taşnaksutyun Partisinin kapatılması emrini vermiştir. Ancak Ter Petrosyan'ın bu tavri tepkiyi durdurmamış aksine daha da perçinlemiştir.

³⁵ Mehmet Tütüncü, "Turkey's Foreign Policy in the Caucasus", *Caucasus and unholy alliance*, 325-336, pp:333

³⁶ Mehmet Tütüncü, "Turkey's Foreign Policy in the Caucasus", *Caucasus and....*, pp:332

Bir araya gelen çeşitli gelişmeler iki ülke arasında hızlı ve temele inen yakınlaşmayı önlemiştir. Bu gelişmeler şöyle sıralanabilir;

- Türkiye'nin ısrarla Ermenistan'dan soykırım iddialarından vazgeçmesini ve açıkça Türkiye'den toprak talebi olmadığını ilan etmesini istemesi, Ermenistan'ın bunlara yanaşmaması;
- Orta Asya ve Kafkasya'da etkinlik kurma çabasındaki Türkiye'nin, Karabağ sorununda Azerbaycan'ı koşulsuz desteklemeye başlaması ve bununla kaçınılmaz olarak Ermenistan'a karşı politikaları beraberinde getirmesi;
- Karabağ çatışmalarının değişen koşulları ve bunların Türk kamuoyu üzerindeki etkileri;
- Özellikle son faktöre bağlı olarak Türkiye'de Turancı fikirlerin gelişmesi ve bunun Ermenistan'ın geleneksel korkularını azdirması.

Levon Ter Petrosyan döneminden sonra, özellikle artan Ermeni milliyetçiliğinin hızlı ve kararlı adımlarla yükselen ismi Koçaryan'ın, üstlendiği cumhurbaşkanlığı göreviyle Türk-Ermeni ilişkileri farklı şekilde gelişme göstermiştir. Karabağ konusunda sert bir çizgiyi savunmasının kazandırdığı ivme ile görevi üstlenen Koçaryan, hem Karabağ konusunda hem de sözde soykırım konusunda kendisine bu ivmeyi kazandıran grubun taleplerinin de etkisiyle "uzlaşmaz" bir dış politika sergilemeye başlamıştır. Diaspora Ermenileri ile işbirliğinin azımsanmayacak etkisi ile daha aktif bir dış politika izlemeyi başaran Koçaryan Türkiye'ye karşı sözde soykırım iddialarını yükselişini sağlarken diğer taraftan, artık Azerilerle Türkler arasında fark görülmediği için Azerbaycan'ın da soykırımla özdeşleştirilmesi sonucu Karabağ sorunun çözümünde de ön koşul haline gelmesini sağlama hedefine yönelmiştir.

Siyasi-ekonomik gücünü özellikle ABD, Rusya, Fransa, Gürcistan, İran, Suriye ve Lübnan'da etkin bir şekilde kullanabilen diaspora Ermenileri, geçmişte Lübnan Devletini ve Rus Duması'na soykırım iddialarını kabul ettirmiştir. Son olarak Fransa'da bir soykırım yasası çıkararak, Koçaryan'ın Türkiye'yi uluslararası arenada sıkıştırma ve böylece taviz koparma politikasına en büyük katkıyı sağlamıştır.

Bugün Ermenistan Türkiye ilişkileri tarihinin belki de en gerilimli döneminde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ermenistan'ın Türk-Ermeni ilişkilerinde gündemi belirleyen olarak izlediği saldırgan dış politikasına karşın, Ermenistan Dışişleri Bakanı Vardan Oskanyan, Türkiye'nin bölgesel politikasını "gösterişli ve kendini beğenmiş" olarak tanımlamaktadır.³⁷ Bu tanımlamaların altında Türkiye ve Azerbaycan'ın

³⁷ Armenian Foreign Minister Vardan Oskanyan's exclusive interview to Mediamax News Agency, 28 April, 2001; <http://news.panarmenian.net>

uyguladığı ekonomik blokağın sebep olduğı *sıkıştırılmışlık-kısılmışlık* duygusunun olduğunu da söylemek mümkündür.

Ermenistan'ın, günümüzde Türkiye'ye yönelik politikası şu iki temel ilke üzerinden gelişmektedir:

- a) "Ermeni soykırımının Türkiye tarafından tanınması, Türkiye - Ermenistan ilişkilerinin geliştirilmesi için bir önkoşul değildir. Ancak, tarihsel geçmiş bu ilişkilerin ayrılmaz bir unsuru olduğundan ilişkilerin gelişmesine paralel olarak bu sorun iki devlet arasında görüşülüp bir çözüme bağlanmalıdır".
- b) Türkiye-Ermenistan ilişkileri, Yukarı Karabağ sorunundan ve Ermeni-Azeri ilişkilerinin doğurduğu diğer sorunlardan soyutlanarak ele alınmalıdır.

Erivan'ın bir diğer korkusu Pan-Türkizm akımıdır. Türkiye'nin dış politikasının bu ideolojik akıma dayandığına inanmaktadır. Ankara'nın, Yeni Türk Cumhuriyetler ile tesis etmeye çalıştığı iyi ilişkileri bu çerçevede değerlendirmektedir. Buda iki ülke arasındaki sorunların derinleşmesinin farklı bir boyutudur. Buna daha önce değindiğimiz diğer faktörlerinde eklenmesiyle Erivan şu tarz politikalar geliştirmiştir;

- Azerbaycan'ın Kuzey Kafkasya bölgesine etkisini engellemeye çalışmaktadır.
- Türkiye'nin Kafkaslar ve Türkistan'a politik ve ekonomik yayılımını engellemeyi amaçlamaktadır.
- "Soykırım" propagandasıyla uluslararası arenada Türkiye ve Azerbaycan'ın imajını zedeleyerek uluslararası kamuoyunun gözünde kendi izlediğı politikaları meşru bir zemine oturtmaya çalışmaktadır.
- Rusya ile stratejik ortaklık kurarak, Azerbaycan petrolünü taşıyacak ve Türkiye üzerinden Batıya ulaştıracak boru hatlarının güvenliğini tehdit etmektedir.
- Propaganda mahiyetli olarak Kafkaslarda güç dengesini korumak amacıyla, Türkiye ve Azerbaycan'dan aldığı güvenliğine yönelik tehditler sebebiyle Rusya, ve Çin ile askeri işbirliğine gitmek zorunda olduğunu savunmaktadır.

Dağlık Karabağ Kördüğümü:

Günümüzde Ermenistan'ın dış politika gündemini işgal eden diğer sorunlarının hepsini Karabağ problemiyle ilişkilendirmek mümkündür.

Bu sorun Azerbaycan ve Türkiye ile ilişkilerinin odak noktasını oluşturmaktadır. Tarihi olaylar ne olursa olsun Ermenistan-Türkiye sürtüşmesinin pratikte temel nedeni ilk bakışta Azerbaycan-Türkiye ittifakı gibi görünmektedir. Ermenistan ile ilişkilerini Karabağ probleminin çözümüne bağlamış olan Türkiye'ye karşılık olarak Koçaryan da aynı konuda soykırım problemini öne çıkarmaktadır. Güçlü Ermeni Lobisi ise Kürt, Suryani, Rum ve zaman zaman da Yahudi lobileriyle ittifak oluşturarak Türkiye'yi köşeye sıkıştırmanın zeminini hazırlamaktadır.

Bugün Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ nedeniyle çıkan çatışmaya yakınlığıyla, tüm Kafkasya ve Orta Asya siyasetinde batağa saplandığı söylenebilir. Aynı zamanda Türkiye ile birlikte ABD ve Avrupa Birliği de Karabağ sorunundan dolayı bölge siyasetlerinde Rusya karşısında manevra kabiliyetlerini büyük ölçüde yitmişlerdir. Bu sorun, Ermenistan'ı kullanarak Rusya'nın, Kafkaslarda ve Orta Asya'daki konumunu vurgulamasında kilit rol oynamaktadır.

Türkiye'nin hayati çıkarlarının gereği, Karabağ sorununda tarafsız tutumunu koruması zor olmakla beraber bugüne kadar mevcut durumu bozacak hiçbir girişimde de bulunmamıştır. Sorunun ciddiyeti batı tarafından son derece iyi kavranmış AGİT mekanizmaları ve hatta NATO, sorun çevre ülkelere ve Türkiye'ye sığramadan önce bir çözüm bulunması için uzun zamandır girişimlerde bulunmaktadırlar.

Artık Ermenistan'ın, işgal ettiği Azerbaycan toprakları konusu Karabağ'da siyasi çözümün temel politik konusuna dönüşmüştür. Dağlık Karabağ Ermenileri, sorunun çözümüne yönelik yapılan görüşmelere katılması için Ermenistan tarafından gösterilen yoğun çabalara rağmen, hukuki

.....
**Artık Ermenistan'ın,
 işgal ettiği Azerbaycan
 toprakları konusu**
**Karabağ'da siyasi
 çözümün temel politik
 sorununa dönüşmüştür.**

olarak hiç kimse tarafından sorunun tarafı olarak kabul edilmemektedir. AGİT Karabağ'ın Azeri toprağı olduğunu karara bağlamıştır. Kendisinde bir Avrupa Konseyi üyesi olan Ermenistan, Konseyin kararlarının bir gereği olmasına rağmen Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü resmen tanımaktan kaçınmaktadır. Fakat pratikte bu durum Ermenistan'a çözüme yönelik herhangi bir zorlayıcı yaptırım olarak da yansımamıştır.

Her şeyden önce Karabağ sorunu Kafkaslarda istikrarsızlığın kronikleşmesinde birincil rol oynamaktadır. Türkiye'nin bu soruna zamanında müdahalede bulunamaması Rusya'ya ve İran'a liderliği Türkiye'den çalarak Azerbaycan'da ve Ermenistan'da korumacı rolünü üstlenme fırsatı vermiştir. Müdahale durumunun ise Türkiye'nin

Kafkasya'daki ilişkileri ve Rusya, NATO ve ABD ile ilişkileri açısından çok pahalıya patlayacağı mutlak. Fakat sorunun, Türkiye'nin mecburen harekete geçmesinden önce dış güçler tarafından çözümlenmesi umudu vardır.

Her biri diğer bir ülkenin coğrafi sınırları içinde bulunan ve ulaşılması mümkün olmayan Karabağ ve Nahçıvan konusunda karşılıklı koridor sağlanması olasılığı, tek uzlaşma umudunu teşkil etmektedir. Daha kötümser bir bakış açısı ile ise bölgede sağduyuya ulaşılabilmesi için daha fazla kan dökülmesi gerekecektir. Ancak kararlı bir askeri müdahale ile kalıcı bir çözüm getirilse dahi, bu müdahale Kafkasya siyasetini yıllar boyunca sızlatan ve zehirleyen psşik bir yara, her iki ülkedeki maceracılar ve dış güçler tarafından her zaman yeniden tahrik edilmesi mümkün hassas bir konu olarak kalacaktır.

ABD, Karabağ sorununun çözümünü ve sınırların açılmasını Ermenistan'ın boru hatlarından bölgesel ticaret ve ekonomik işbirliğinin sağlanmasına kadar birçok gelişmeye entegrasyonu açısından son derece önemli görmektedir.³⁸ Problemi Ermenistan'ın öne sürdüğü koşullar çerçevesinde düşündüğümüzde Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi Ermenistan için tehlikeyi kendiliğinden azaltacaktır. Böyle olunca da ABD'nin özlemini duyduğu, Ermeni-Rus ittifakının Ermenistan tarafından Türk tehlikesini etkisiz hale getirmek olarak lanse edilen rolünün³⁹ önemi kalmayacaktır. Bu şartlarda, Ermenistan, Türkiye ve ABD, dış siyasetinde önemli bir hareket serbestisine de sahip olacaklardır. Bununla Rusya ve İran'ın Kafkaslarda gerginlik yaratma ve etkin olabilme olanakları en aza inecektir. ABD'nin son dönemde Karabağ sorununun çözümüne yönelik artan gayretlerini de bu bağlamda değerlendirmek yerinde olacaktır.

Moskova her zaman Dağlık Karabağ probleminde tansiyonu yüksek tutmayı Güney Kafkasya'da kendi çıkarları açısından daha uygun görmüştür. Bunun en önemli sebeplerinden biri petrol ulaşım güzergahının çıkarlarıyla bağdaşmamasıdır. Fakat son dönemde yanılıcı söylemlerle durumun değiştiğini, kendisinin de barışı istediğini anlatmaya çalışmaktadır. Dağlık Karabağ probleminin çözümsüzlüğünü desteklemek Rusya karşısında, bölgede oluşan yeni güç dengeleri için-

³⁸ By Groong Research & Analysis Group, *On the eve of the Karabakh Talks in Geneva: What does Armenia gain or lose from a peace agreement?*, The Armenian News Network/Groong, 15.05.2001. <http://xecutrix.usc.edu/ro/ro-20010515.html>

³⁹ Ermenistan Dışişleri bakanı Vartan Oskanyan, Rusya'nın Ermenistan'daki askeri varlığının güvenlik politikaları çerçevesinde sınırlarını BDT üyesi olmayan komşularına karşı koruma amaçlı olduğunu vurguluyor. Bu tanıma uyan iki ülke İran ve Türkiye'ye baktığımızda İran'ı Ermenistan sınırlarına karşı bir tehdit olarak algılamazken olası bir Türk askeri tehdidinin tek başına Rusya ile askeri işbirliği için neden olduğunu bildiriyor. Vartan Oskanyan, *A New Security Agenda for Armenia*, <http://archive.tol.cz/transitions/aneewsec1.html>

deki diğer aktörlerin hareket alanını daralttığı bir gerçektir. Rusya'nın stratejik ortak olarak tanımladığı Ermenistan'la diğer Güney Kafkas ülkelerine göre çok az sorunu vardır. Bu ciddi olmayan sorunlar, Ermenistan'ın artan Rus bağımlılığını dengelemek için diğer uluslararası aktörlerle ilişkilerini geliştirmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Bunlara ek olarak Rusya'nın bölge üzerindeki politikasını ülkenin açıklanan yeni ulusal güvenlik doktrini ile bağlantılandırmak mümkündür. Ermenistan'a BDT anlaşmaları ve diğer askeri anlaşmalar çerçevesinde kalıcı bir şekilde yerleşen Rusya'nın, uzun vadeli çıkarları açısından Azerbaycan ile de aynı tarz ilişkiler kurması ve geliştirmesi gerekmektedir. Rusya, Azerbaycan ile olan politik ilişkilerini artırırken bir yandan da Ermenistan'ın isteklerine eskisi gibi cevap vermeyerek ülke üzerindeki baskısını artırabilme olanağına sahiptir. Bu durum doktrinin öngördüğü eşit mesafeli dengeli ilişkiler kurma yaklaşımının bir sonucudur.⁴⁰ Var olan koşullarda Moskova için öncelikli olan Dağlık Karabağ sorununun çözümü değil, sorun bağlamında Rus-Azeri ilişkilerinin geliştirilmesidir. Güney Kafkasya tarihsel olarak Rusya'nın çıkar bölgesidir ve Moskova bu bölgedeki üç ülkeden sadece Ermenistan ile iyi ilişkilerde içinde bulunarak kendi çıkarlarını uzun vadede koruyamayacağını farkındadır.⁴¹

Bugün Karabağ sorununun Kafkasya'nın geleceği açısından birçok anlamı bulunmaktadır. Sorun diğer bölge ülkelerine sıçramadan ve uluslararası güçlerin doğrudan müdahalesini gerektirmeyecek tedbirlerin önceden düşünülmesi ve çözümlenmesi çarelerinin bulunması gerekmektedir.

Ermenistan, bir anlaşmanın imzalanması durumunda ne kazanır ne kaybeder? Olası bir barış anlaşması Azerbaycan ve Türkiye'nin Ermenistan'a uyguladıkları ambargonun kaldırılmasına ve Ermenistan'ın doğu ve batıdaki iki komşusuna açılmasını sağlayacaktır. Bu konu özellikle Batı tarafından Ermenistan'ın tehlike sinyalleri veren ekonomisinin düzlüğe çıkması için en önemli faktör olarak gösterilmektedir.⁴² Sorun çözüldüğünde bile kısa vadede Bakü ve Ankara Ermenistan'ı hem ekonomik hem de politik açıdan sıkıştırmaya devam edecektir. Uzun vadede ise Türkiye'nin sınırı tamamen açması Ermeni soykırımı konusu ile bağlantılıdır.

⁴⁰ Davit Petrosyan, Russia's "Stick" for Yerevan and "Carrot" for Baku, Armenian News Network/Groong, Review & Outlook, 31.05.2001.

⁴¹ Tatul Hakobyan, AZG Daily #102, 06/05/2001 Erivan. http://www.azg.am/_TR/20010605/2001060503.shtml

⁴² By Groong Research & Analysis Group, *On the eve of the Karabakh Talks in Geneva: What...*

IV. Bazı Tespitler ve Öngörüler

Kafkasya bölgesinin Rusya, İran, Türkiye ve Batı arasında cereyan eden "Yeni Büyük Oyun" alanı olduğu açıktır. Bölgede oynanan "büyük oyun"un ise "büyük kazanç" anlayışına dönüştüğünü söylemek mümkündür.⁴³ Petrolün çıkarılması ve ulaşımı bölge ülkeleri üzerinde olumlu ekonomik etki yaratacak olmasının yanı sıra, bu işlemleri finanse edecek olan bölge dışı güçlerin pastadan alacağı payın büyüklüğü onlarında bölgeye ilgisini her zamankinden daha fazla artırmaktadır.⁴⁴ Bu nedenle Kafkasya'nın istikrarı problemi gitgide daha da önem kazanmaktadır.

Rusya ve İran'ın, Kafkasya'daki ana stratejilerinin, bölgeye Türkiye'nin ve Batı'nın ekonomik ve askeri alanlarda yerleşiminin önlenmesi olduğu dikkate alınırca mevcut durum daha net anlaşılabilir. Rusya için Ermenistan, Kafkasya'da stratejik ve siyasi bir destek noktasıdır. Ermenistan, ABD ve Türkiye için önlem alırken, düşünülmesi gerekli olumsuz bir faktör rolü oynamaktadır. Ayrıca, Ermenistan ve Rusya arasındaki geniş işbirliği ve İran'ın Ermenistan ile iyi ilişkileri, Rusya-İran ilişkilerinde Erivan'ı aracı konumuna oturtmuştur. Böylece, Kafkasya'da Moskova-Erivan-Tahran'ın fiilen ittifakı oluşmuştur. Ermenistan bunu yaparken AB ve ABD içerisindeki lobilerinden de ciddi destek almaktadır. Bu destek Ermenilerin, ABD ve onun müttefiklerine karşı taviz alma imkanını da sağlayabilmektedir. Ermenistan İran'ı Avrupa'ya taşıırken, İran da Ermenistan'ın Körfez ve Asya'ya açılışını sağlamaktadır. Ermenistan; ABD, AB, Rusya ve İran arasında dört boyutlu bir politika izleyerek kaygan bir zemin oluşturmakta, bu politikası bölgede şuan var olan statü ve dengelerin değişmesini önlemek olduğundan, ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya politikasını olumsuz etkilemektedir.

Rusya'nın Ermenistan'la var olan iyi askeri ilişkilerine karşın, bu ülkedeki Ermeni lobisinin siyasi alandaki etkisiyle ABD, Ermenistan'a azımsanmayacak oranda ekonomik yardımda bulunmaktadır. ABD'deki 1 milyona yakın Ermeni diasporası bütün gücünü ve etkisini ABD'nin anavatanlarına yaptığı yardımı artırmak için kullanmaktadır. Bir yandan ABD'nin Azerbaycan'a ekonomik yardım yapmasını engellerken,⁴⁵ kon-

⁴³ Richard Girgasion; Nagorno Karabagh Democracy: "Great Game" becomes "Great Gain"; The Analyst, Biweekly Briefing, Wednesday/April 26, 2000
http://www.cacianalyst.org/April26/NAGORNO-KARABAGH_DEMOCRACY.htm

⁴⁴ Rick Swinson, *Caucasus Regional Security for the 21st century...*

⁴⁵ Karabağ savaşı nedeniyle Azerbaycan'ın Ermenistan'a ambargo uygulamaya başlamasından sonra, Ekim 1992'de Özgürlükleri Destekleme Yasasının (Freedom Support Act) 907. bölümünü Kongreden geçirterek, Azerbaycan "Ermenistan ve Dağlık Karabağ'a her türlü saldırı ve ambargoyu durduğunu gösterecek adımlar atana kadar", ABD'nin Azerbaycan'a her türlü yardım yapmasını engellemişlerdir.

boşluğun kendileri tarafından doldurulmasını gerekli yada mümkün görmemeleri ve başta Türkiye olmak üzere bölgesel güçlere umdukları desteği vermemeleridir. Rus kuvvetlerinin Kafkasya'nın kuzeyinde, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'na aykırı olarak artırılması talebi bunun en çarpıcı örneğidir.⁴⁸

Rusya özellikle Bakü-Ceyhan ve Tarans-Hazar boru hatları projelerini bölgedeki etkinliğini korumasına yönelik ciddi tehditler olarak görmektedir. Bu haliyle Bakü-Ceyhan boru hattının Ermenistan üzerinden geçirilmesi fikri, bir yandan bölge ülkeleri arasında gelişen ilişkileri tümenden sarsacak bir tehlike taşımakta iken, diğer yandan Rusya-Ermenistan arasındaki stratejik ortaklığı bozacak potansiyeli de içinde barındırmaktadır.

Kafkasya bölgesinin petrol ve gaz kaynakları nedeniyle gitgide artan önemi ve uluslararası aktörlerin bölgeye olan ilgilerindeki artış, Rusya-Ermenistan ilişkilerini çok daha karmaşık hale getirmiştir. Rusya ve Ermenistan arasındaki stratejik işbirliği ortadan kalkmamakla beraber bu ilişkinin yeni yüzünü Putin'in bölge üzerindeki pragmatist politikaları belirlemeye başlamıştır.⁴⁹ ABD'nin bölgede pasif görünen durumuna karşılık Rusya, daha şimdiden Kafkasya'da eski SSCB'nin nüfuz alanına yayılmaktadır. Rusya enerji kaynaklarını tek başına kontrol edebilmek uğruna tatlı-sert diplomatik taarruz ve küçük çaplı, gizli askeri operasyonlar yoluyla kıyasıya mücadele etmektedir. Gelecek yıllarda daha güçlü ve kapasiteli bir Rusya, şimdiki gibi tatlı-sert diplomasiyle sınırlı kalan mücadeleler yerine, daha tek taraflı ve emrivaki militer girişimleri tercih edebilir. Bu bölgede, Rusya'nın durdurulamayan yayılmasının önünde güçlü tek engel Türkiye olabilir.⁵⁰ Ancak bu ülke, Rusya gibi bir güçle başa çıkabilecek siyasi, ekonomik ve teknolojik bir güce sahip değildir ve yakın bir gelecekte de sahip olamayacaktır. Öte yandan, siyasi istikrar ve ekonomik refah düzeyi makul güçlü bir Türkiye, ABD'nin bir süper güç olarak Rusya'yı durdurmak için izleyeceği siyasetler çerçevesinde, özellikle Kafkasya'da, önemli bir rol oynamaya devam edebilecektir.

İran tarafından bakıldığında Ermenistan, Batı ve Kuzey İran'ı Türklerin etkisinden koruyan bir etkidir. Ve Tahran'ın Moskova ile

⁴⁸ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkasya ve Orta-Doğu*, İletişim Ya...,s:503.

⁴⁹ Khachatryan Haroutiun, Armenians Worry About Special Relationship with Russia, *Eurasia Net Eurasia Insight*, 15.02.2001. <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav021501.shtml>

⁵⁰ Vecdi Tamer, Türkiye'nin Kafkasya'daki önemi, *Finansal Forum*, 16 Nisan 2001, http://finansalforum.com.tr/cgi-bin/haber/haber.cgi?haberno=16996&view_yazar=1

diyalogunu kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda İran ve Rusya, ABD ve Avrupa'daki Ermeni lobisinin siyasi alandaki etkinliğinden faydalanmayı amaçlamaktadırlar.

Rusya'nın bölgede zayıflamasından rahatsızlık duyan Erivan, Çin'in Kafkaslara girmesi-

ni kolaylaştırıcı politika da izlemektedir. Pekin, Ermenistan'ı destekleyerek Azerbaycan'ın güvenliğini tehdit etmekte ve jeopolitik önemini azaltarak Batının Orta Asya'ya girmesini engellemek amacıyla Kafkaslarda etkili olma isteğindedir.⁵¹ Çin'in rahatsızlığının bir diğer nedeni Türkiye'nin gelecekte Orta Asya'da etkinlik koyma olanaklarıyla bağlantılıdır. Diğer bir ifade ile Ankara'nın Doğu Türkistan'a yönelik açılımlarından korkan Pekin, "Pantürkizm'i" Kafkaslarda Dağlık Karabağ sirtlarında durdurmayı hedeflemektedir.

Bu söylenenler çerçevesinde Ermenistan'ın dış politikası yalnız Rusya ve İran'ın devlet çıkarlarının değil, Ermeni ulusal ideolojisi Haydat -Ermenilerin Davası- ile de tam bir uyum göstermektedir. Diğer bir deyişle, Ermenistan'ın Rusya ve İran'ın elinde araç veya silah olduğunu ifade etmek propaganda karakteri taşımaktadır. Ortada uyuşan, üç başkent Moskov, Tahran ve Erivan'ın birbirleriyle ahenk içinde olan çıkarları vardır.

Günümüzde Ermenistan Dış Politikasının öncelikli maddeleri şunlar gibi görünmektedir;

- "Ermeni soykırımının uluslararası düzeyde tanınması için çaba gösterirken aynı zamanda Türkiye ile normal ilişkiler kurarak ticaret kanallarını açmak. Ermenistan 1915 soykırım iddiası ile Türkiye'nin tarafsızlaştırma ve Kafkaslardan dışlama ve uluslar arası arenada sıkıştırma çabasındadır.
- Dağlık Karabağ sorununu sıcak çatışmaya dönüşmeden mevcut durumu kalıcı kılacak şekilde barışçıl yollarla çözmek;

⁵¹ Çin, Ermenistan ve Rusya Savunma Bakanlarının Pekin'de 11 Mayıs 1999'da yaptıkları zirve sonunda 8 adet Typhoon taktik füze sistemi Ermenistan'a satıldı. Ermenistan ordusu bu füzelerin kullanımı hakkında Çin ordusundan subaylar tarafından eğitildi. 4 tanesi Karabağ'a yerleştirilen füzelerin menzili Azerbaycan topraklarının tamamını kapsamaktadır. Bakü'deki Çin Büyükelçiliği önünde halk protesto gösterisi düzenlerken, Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı Çin'i resmi olarak protesto etmiştir. *The Jamestown Foundation-Monitor*, Vol. 5, No.97, China Enters The Region by Arming Armenia, 19.05.1999. http://www.jamestown.org/pubs/view/mon/005/097_008.htm

- Gürcistan, Çin, İsrail, Suriye, Yunanistan gibi bölgede köklü menfaati olmayan devletlerle daha yakın ilişkiler kurmak;
- Rusya, İran, AB ve ABD ile hiçbirinin etki alanına girmeden işbirliğine gitmek.